

Mirosław Łapot

ORCID 0000-0002-1773-8410

Wydział Nauk Społecznych Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego w Częstochowie

Miejski Komitet Opieki Pozaszkolnej we Lwowie (1927–1939) – nieznana karta z dziejów opieki nad dzieckiem w Polsce

Municipal Committee for Afterschool Care in Lviv (1927–1939) – an unknown page in the history of child care in Poland

This article focuses on the activities of the Municipal Committee for Afterschool Care in Lviv between 1927 and 1939. The study is based on previously unknown archival materials. The functioning of the Committee was shown against the background of the development of social welfare in Poland in the interwar period and the welfare traditions of Lviv, which originated from the period of Austrian Galicia and the First World War. The main forms of extracurricular care were presented: campfires, soup kitchens, summer and winter camps and a youth hostel. Their availability to all residents of the multicultural city, regardless of their nationality or religion, was emphasised. The activity of the Committee was shown as an element of the network of local and social institutions and organisations of the city aiming at the professionalisation of social services according to the latest assumptions of social policy and pedagogy in terms of discovering, satisfying and compensating the needs of the child.

Keywords: child care, interwar period, Lviv

Słowa kluczowe: opieka nad dzieckiem, okres międzywojenny, Lwów

Miejski Komitet Opieki Pozaszkolnej (MKOP) stanowił ważny punkt w pejzażu inicjatyw społecznych międzywojennego Lwowa. W świadomości mieszkańców miasta zapisał się jako „oddzielne państwo”, rządzone przez Kamilę Ostrowską, żonę Stanisława Ostrowskiego (1892–1982), ostatniego prezydenta miasta, później trzeciego prezydenta RP na Uchodźstwie¹. Jego dzia-

¹ J. Gieryński, *Lwów znany i nie znany*, nakładem Księgarni A. Krawczyńskiego, Lwów 1938, s. 21; N. Michalewicz, *Opieka społeczna we Lwowie*, Gmina Miasta Lwowa, Lwów 1939,

łałość pozostawała dotąd poza spektrum badań dziejów opieki nad dzieckiem. Odtworzenie funkcjonowania owego „państwa” stało się możliwe dzięki źródłom odnalezionym podczas kwerendy w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu w zespole akt Janiny Kelles-Krauz (1898–1975)², związanej ze Lwowem działaczki społecznej i bibliotekarki. Dzięki przywiezionym przez nią do Wrocławia dokumentom możliwa jest rekonstrukcja funkcjonowania MKOP.

Celem niniejszego artykułu jest zatem ukazanie głównych kierunków i form działalności MKOP na tle organizacji i kierunków rozwoju opieki nad dzieckiem w Polsce i we Lwowie w okresie międzywojennym.

System opieki nad dzieckiem we Lwowie w międzywojennej Polsce

Źródeł systemu opieki nad dzieckiem we Lwowie należy upatrywać w okresie autonomii galicyjskiej. Przed I wojną światową opieka nad dzieckiem na terenie Galicji była jednak rozproszona i nieskoordynowana. Kierowano ją przede wszystkim do sierot. Udział w jej świadczeniu miał czynnik społeczny, samorząd oraz kościoły. Wśród najważniejszych organizatorów opieki nad sierotami i dziećmi zaniedbanymi należy wymienić hrabiego Stanisława Skarbka (1780–1848), księdza Kazimierza Siemaszkę (1847–1904), księdza Bronisława Markiewicza (1842–1912), a także Kazimierza Jeżewskiego (1877–1948)³. Rozwiązania systemowe wprowadzono w 1904 r., powołując tzw. rady sieroce. Składały się one z naczelnika gminy, proboszcza i przedstawiciela obszaru dworskiego. We Lwowie oraz w Krakowie powołano stowarzyszenia nadzorujące ich pracę. W stolicy Galicji działało pięć rad sierocych, a ich działalność koordynowało Lwowskie Towarzystwo Opieki nad Siero-

s. 49–50. Obok funkcji przewodniczącej Miejskiego Komitetu Opieki Pozaszkolnej K. Ostrowska przewodniczyła również sekcji dożywiania dzieci Miejskiego Komitetu Pomocy Zimowej i wojewódzkiemu komitetowi organizacyjnemu I Ogólnopolskiego Kongresu Dziecka we Lwowie. W 1939 r. została odznaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. W 1956 r. dołączyła do męża w Wielkiej Brytanii. Zmarła 21.09.1962 r. w Liverpoolu. *Z działalności Miejskiego Komitetu Opieki Pozaszkolnej we Lwowie*, „Gazeta Lwowska” 1937, nr 130, s. 2.

² K. Korzon, *Janina Kelles-Krauz (1898–1975)*, „Przegląd Biblioteczny” 1976, R. 44, s. 90–93; M. Zawalska, *W trosce o rangę społeczną bibliotek i bibliotekarzy – Janina Kelles-Krauz*, [w] *Portrety bibliotekarzy polskich*, Ossolineum, Wrocław 1980, s. 114–125.

³ A. Haratyk, *Rozwój opieki nad dziećmi i młodzieżą w Galicji doby autonomicznej*, Ossolineum, Wrocław 2002; *idem*, *Udział społeczeństwa galicyjskiego w opiece nad dziećmi ubogimi i osieroconymi (1867–1914)*, Impuls, Kraków 2007. Zbiór artykułów zamieszczonych w tomie: *Opieka nad dzieckiem*, red. A. Meissner, Galicja i jej Dziedzictwo, t. 16, Wydawnictwo URz, Rzeszów 2002.

tami⁴. Z myślą o zapewnieniu środków materialnych dla pozostających pod opieką rad sierocych dzieci powołano także kasy sieroce, a w 1907 r. opiekunów ubogich. Ich zadaniem było diagnozowanie potrzeb w zakresie opieki społecznej na terenie miasta i pośredniczenie w ich zaspokajaniu⁵. Rozwijane dopiero struktury opieki społecznej, sygnalizujące dążenie do odchodzenia od filantropii, załamały się w czasie wojny, ratownictwo i opieka nad dziećmi ofiarami działań wojennych znów spoczęła na dobroczynności, doraźnych działaniach społeczników i towarzystw społecznych. Warunki wojenne ujawniły podziały społeczeństwa niejednorodnego narodowościowo – po rozpadzie miejskiego systemu opieki społecznej, z założenia ponadnarodowego i ponadwyznaniowego, Polacy, Żydzi i Ukraińcy powoływali narodowe lub wyznaniowe towarzystwa dobroczynne, organizujące pomoc i opiekę ofiarom wojny, w tym dzieciom⁶.

Okres Drugiej Rzeczypospolitej był czasem tworzenia ram prawnych i budowy systemu opieki publicznej nad różnymi kategoriami ludzi wymagającymi wsparcia, w tym przede wszystkim nad dziećmi. Choć system ten nie rozwinął się na miarę potrzeb, z uwagi na zniszczenia wojenne oraz kryzys ekonomiczny przełomu lat 20 i 30. XX w., stanowił ważne ogniwo w rozwoju opieki, łączące opiekę filantropijno-charytatywną ze stałą pomocą i opieką państwa. Wyrazem bogatego dorobku Polski okresu międzywojennego w zakresie koncepcji opiekuńczo-wychowawczych jest działalność wybitnych pedagogów i działaczy społecznych, jak Helena Radlińska (1879–1954), Janusz Korczak (1878 lub 1879–1942), Józef Czesław Babicki (1880–1952) czy przywołany już Jeżewski.

Podstawowym dokumentem regulującym opiekę nad dzieckiem była *Ustawa o opiece społecznej* z 16 sierpnia 1923 r.⁷. Choć nie obowiązywała na terenie

⁴ A. Meissner, *Teoretyczne podstawy opieki nad dzieckiem sierocym w Galicji*, [w] *Opieka nad dzieckiem w Galicji*, s. 13.

⁵ Z. Gargas, *O krajowym funduszu sierocym*, Gubrynowicz i Schmidt, Lwów 1906. Zob. też M. Wasung, *Opieka nad ubogimi. Rys opieki nad ubogimi otwartej (pozaprzytulkowej)*, Drukarnia Słowa Polskiego, Lwów 1908; K. Jeżewski, *W sprawie organizowania krajowej opieki nad dziećmi w Galicji*, Polonia, Lwów 1908; M. Bałukiewicz, *Rozwój placówek opiekuńczo-wychowawczych dla dzieci i młodzieży we Lwowie*, [w] *Opieka nad dzieckiem w Galicji*, s. 46–63.

⁶ Szczególnie rozwinęła się akcja ratowania dziecka żydowskiego. We Lwowie powstał pierwszy komitet pomocy sierotom wojennym, zapewniając opiekę ofiarom działań wojennych i pogromów z terenów całej Galicji, który dał początek tzw. Centosowi (Związek Towarzystw Opieki nad Żydowskimi Sierotami Rzeczypospolitej Polskiej). Zob. M. Łapot, *Z dziejów opieki nad żydowskim dzieckiem sierocym we Lwowie*, Gliwicka Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości, Gliwice 2011, s. 88–98. W całej Polsce w 1926 r. Centos nadzorował pracę 349 komitetów lokalnych w 335 miejscowościach, odział lwowski był największy. *For the Good of the Nation: Institutions for Jewish Children in Interwar Poland*, transl., ed. S. Martin, Academic Studies Press, Boston 2017, s. 337.

⁷ Ustawa o opiece społecznej, Dz.U. 1923, nr 92, poz. 726.

całego państwa (wyłączone było województwo śląskie, okresowo poznańskie i pomorskie), była bezprecedensowym wydarzeniem w historii opieki społecznej, stanowiącym przejście od filantropii do systemu opieki państwowej. Poddawano ją jednak krytyce przede wszystkim z uwagi na to, że sam ciężar opieki państwo złożyło w niej na samorządy (ustawodawca kierował się przekonaniem, że decentralizacja zoptymalizuje skuteczność opieki)⁸. Przedmiotem dyskusji było także oderwanie opieki nad dzieckiem od systemu oświatowego i podporządkowanie jej ministrowi Pracy i Opieki Społecznej i ministrowi Spraw Wewnętrznych⁹. Ustawa zobowiązywała ponadto Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej (od 1932 r. Ministerstwo Opieki Społecznej) do współpracy i wspierania podmiotów społecznych świadczących usługi opiekuńcze. W zakresie opieki nad dzieckiem sierocym ustawa przewidywała formę opieki całościowej, realizowanej w domach sierot oraz opieki częściowej w specjalnych zakładach opiekuńczych, ponadto zakładała też opiekę domową¹⁰.

Jak już wspomniano, ciężar prowadzenia działań opiekuńczych spoczął na samorządach. Ponieważ ubóstwo szczególnie dotkliwie odbiło się na ludności miejskiej, to właśnie samorządy miejskie stawały przed coraz większymi wyzwaniami, którym nie mogły samodzielnie sprostać¹¹. Opiekę nad sierotami świadczone głównie w formie zamkniętej w istniejących już zakładach, powstałych po wojnie z myślą o sieroctwie wojennym. Nadzór nad zakładami dla sierot sprawowało państwo za pośrednictwem Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej, jednak większość z nich prowadził sektor społeczny. Ustawa z 1923 r. miała charakter ramowy, zasady organizacji opieki regulowały kolejne rozporządzenia, w tym Ustawa o Radzie Opieki Społecznej z 18 lutego 1925 r.¹² Jednym z jej głównych zadań było nawiązanie bliższej współpracy z samorządami i organizacjami społecznymi, których przedstawiciele także ją współtworzyli.

W 1929 r. powołano długo oczekiwaną instytucję opiekunów społecznych oraz zainicjowano zakładanie gminnych, powiatowych i wojewódzkich komisji opieki społecznej¹³. Były to dwa podstawowe samorządowe organy opieki społecznej. Ustanowienie funkcji opiekuna społecznego było wyrazem dążeń do profesjonalizacji służb społecznych, kształconych m.in. w Wolnej Wszechnicy

⁸ S. Moszczeńska, *Opieka społeczna gminy m. stoł. Warszawy nad dziećmi i młodzieżą w wieku szkolnym*, „Opieka nad Dzieckiem” 1926, nr 6–7, s. 327–339.

⁹ M. Balcerek, *Rozwój opieki nad dzieckiem w Polsce w latach 1918–1939*, PWN, Warszawa 1978, s. 123–128.

¹⁰ N. Michalewicz, *Opieka społeczna we Lwowie*, Lwów 1939, s. 38.

¹¹ M. Balcerek, *op. cit.*, s. 204.

¹² Dz.U 1925, nr 26, poz. 171.

¹³ *Rozporządzenie Ministra Pracy i Opieki Społecznej z dnia 11 kwietnia 1929 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych w sprawie ustanowienia opiekunów społecznych i sposobu wykonywania przez nich obowiązków*, „Opieka nad Dzieckiem” 1929, nr 2–3, s. 112–116.

Polskiej w Warszawie. Do podstawowych mankamentów ich działania należało to, że – jak pisze Rafał Płasek, „stanowisko to obejmowane było honorowo, a zadania wykonywane bezpłatnie”¹⁴. W rezultacie pozytywna selekcja do zawodu była utrudniona, a liczba opiekunów się zmniejszała.

W okresie międzywojennym Lwów był po Warszawie i Łodzi trzecim miastem w Polsce pod względem liczby mieszkańców z problemami typowymi dla dużych skupisk ludności. W 1920 r. liczył 210 000 mieszkańców, w 1931 – ponad 312 tys., a w 1939 niespełna 320 tys.¹⁵. Wzrost demograficzny był poza przyłączeniem przedmieść efektem przede wszystkim migracji ludności wiejskiej do miasta w poszukiwaniu pracy. Wiele osób przebywało w mieście bez zameldowania, na przykład w 1938 r. ich liczbę oceniano na ponad 25 000¹⁶. Większość nowych mieszkańców nie miała przygotowania zawodowego i powiększała szeregi bezrobotnych.

Szybkie tempo przyrostu ludności zwiększało liczbę bezrobotnych i rodzin wymagających pomocy. Problemy socjalne pogłębiał kryzys gospodarczy, który najdotkliwiej odczuli najubożsi. Powszechne było niedożywienie dzieci i młodzieży; Marian Balcerek podaje, że badania przeprowadzone w 1933 r. wśród uczniów szkół powszechnych w całym kraju wykazały, że 25% dzieci jest źle odżywionych, 7% zagrożonych gruźlicą, a 13–15% przybywało do szkoły bez drugiego śniadania¹⁷.

Zubożenie mieszkańców znalazło odzwierciedlenie w rosnących wydatkach na cele opieki społecznej. Organizacją i wykonaniem zadań opieki społecznej zajmował się Wydział VII Zarządu Miasta Lwowa. Wyróżniono trzy główne działy opieki ze względu na wiek i potrzeby petentów: opiekę nad dziećmi i młodzieżą i opiekę nad macierzyństwem, opiekę nad starcami, kalekami i nieuleczalnie chorymi oraz niezdolnymi do pracy, a także opiekę nad bezdomnymi, umysłowo chorymi wraz ze zwalczaniem żebractwa i włóczęgostwa nieletnich i dorosłych¹⁸. Wyznaczono także 9 okręgów i 90 obwodów opiekuńczych, w których pracowali, powołani przez magistrat, opiekunowie społeczni¹⁹. Andrzej Bonusiak w monografii międzywojennego Lwowa podaje, że magistrat przeznaczał w tym celu około 8–10% budżetu miasta²⁰. Dużą część wydatków

¹⁴ M. Brenk, K. Chaczko, R. Płasek, *Organizacja pomocy społecznej w Polsce (1918–2018)*. Podręcznik akademicki, Scholar, Warszawa 2018, s. 38.

¹⁵ A. Bonusiak, *Lwów w latach 1918–1939. Ludność – Przestrzeń – Samorząd*, Galicja i Jej Dziedzictwo, t. 13, Wydawnictwo WSP, Rzeszów 2000, s. 17; *Lwów (1934–1939). Drogi rozwoju we gospodarce miejskiej*, nakładem Zarządu Miejskiego Król. Stoł. Miasta Lwowa, Lwów 1939, s. 5.

¹⁶ *Lwów (1934–1939)*, s. 36.

¹⁷ M. Balcerek, *op. cit.*, s. 221.

¹⁸ N. Michalewicz, *op. cit.*, schemat organizacji Wydziału Opieki Społecznej we Lwowie, s. nlb.

¹⁹ M. Łopot, *Z dziejów*, s. 86.

²⁰ A. Bonusiak, *op. cit.*, s. 116.

pochłaniała organizacja opieki nad dziećmi i młodzieżą, w latach 1933–1938 były to kwoty między 600 000 a 700 000 zł rocznie, stanowiące niemal 50% wydatków na całą opiekę społeczną²¹.

Powstanie i organizacja Miejskiego Komitetu Opieki Pozaszkolnej

MKOP został utworzony w 1927 r. Jego cel Janina Kelles-Krauz ujęła następująco: „Wyrwać dzieci z atmosfery nędzy, z duchoty suterenu izby, wreszcie głodne dożywić, zbyt wczesnie przytłoczone ciężarem krzywdy społecznej obudzić do radości”²². MKOP był organizacją społeczną wspomagającą działalność opiekuńczą magistratu w zakresie opieki częściowej na dzieckiem i młodzieżą. 23 czerwca 1937 r. zatwierdzono statut, zgodnie z którym organizacja ta stała się organem pomocniczym państwa i samorządu w ramach zleconych jej przez Zarząd Miejski we Lwowie uprawnień. Jej siedziba mieściła się w centrum miasta przy ul. Chorążczyzny 22²³.

Małgorzata Balukiewicz inicjatywę powołania komitetu przypisuje Michalinie Mościckiej, która jeszcze przed I wojną światową zwróciła uwagę na potrzebę założenia placówki, która zajmowałaby się opieką nad dzieckiem po zajęciach szkolnych. Sama Mościcka była współzałożycielką w 1915 r. Ochronki i Internatu im. J. Piłsudskiego przy ul. Jabłonowskich²⁴. Działania mające na celu prawne określenie zadań i zakresu działań oraz relacji z gminą lwowską zainicjowała przewodnicząca MKOP, przywołana we wstępie artykułu Kamila Ostrowska, która została wybrana przewodniczącą. W skład zarządu weszło 15 innych członków: dr Marian Baran, dr Wilhelmina Borzemska, Malwina Brillowa, dr Adam Ćwikliński, Stanisława Dażwańska, Zenon Grocholski, Stanisław Gajewski, Jan Gerlach, Antoni Królik, dr Norbert Michalewicz, dr Jakub Otwiński, Wanda Sobolta, dr Franciszek Szkodziński, Józef Stobiecki, Zofia Seidlerowa²⁵. Komitet skupiał społeczników, nauczycieli, urzędników i działaczy samorządowych, lekarzy narodowości polskiej, ukraińskiej i żydowskiej. Byli oni związani z Wydziałem Opieki Społecznej magistratu lwowskiego, Studium Pracy Społecznej oraz Państwowym Seminarium Ochraniarskim im.

²¹ N. Michalewicz, *op. cit.*, s. 121–122.

²² Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu [BZNO], rps 18747, J. Kelles-Krauz, Wykłady, t. 3, Do „Świata Kobiecego”, k. 1.

²³ *Miejski Komitet Opieki Pozaszkolnej we Lwowie. Sprawozdanie z działalności w roku 1937/1938*, Lwów 1938, s. 5.

²⁴ M. Balukiewicz, *Protektoraty lwowskie. Początki i rozwój praktyki opiekuńczo-wychowawczej we Lwowie i na ziemi lwowskiej od końca XVIII stulecia do wybuchu II wojny światowej*, Wydawnictwo UŚ, Katowice 2000, s. 81.

²⁵ *Miejski Komitet Opieki*, s. 6.

Stanisława Jachowicza we Lwowie²⁶. MKOP jednoczył ludzi o różnym światopoglądzie, pochodzeniu i pozycji społecznej: „przedstawiciele szkolnictwa, lekarzy, ludzi zainteresowanych opieką nad dzieckiem z każdoczesną prezydentową miasta na czele”²⁷. Wśród jego znanych członków byli m.in.: rektor Politechniki Lwowskiej, senator w II RP dr Maksymilian Thullie (1853–1939), historyk Łucja Charewiczowa (1897–1943), bankowiec i historyk PCK dr Stefan Uhma (1888–1966), nauczyciel, autor podręczników szkolnych, wizytator lwowskiego kuratorium i radny miasta Lwowa dr Marian Janelli (1873–1945), dziennikarz, pisarz, tłumacz, krytyk literacki i teatralny Henryk Hescheles (1886–1941), organizatorka szkolnictwa zawodowego dla dziewcząt żydowskich w Małopolsce dr Cecylia Klafien (1881–1941), lekarz szkolny w żydowskich szkołach we Lwowie dr Mordechaj Bikeles (1874– ?), inspektor szkolny Jan Gerlach (1893–1983). W 1937 r. do MKOP należało 240 osób²⁸. W strukturach opieki społecznej we Lwowie MKOP zajmował miejsce w dziale opieki nad dziećmi i młodzieżą. W jej ramach rozróżniano dwie formy świadczenia opieki – częściową i całkowitą. MKOP działał w ramach opieki częściowej, która obejmowała tego rodzaju placówki (ochronki, ogniska i świetlice), tzw. akcję opiekuńczą (dożywianie, kolonie i półkolonie i akcję odzieżową) oraz opiekę domową. MKOP był odpowiedzialny za organizację ognisk i świetlic oraz akcję opiekuńczą (od 1937 r. zajmował się nią także Miejski Komitet Pomocy Dzieciom i Młodzieży)²⁹.

W ramach MKOP działało siedem komisji: gospodarcza – zarządzała budżetem MKOP (przewodnicząca Wanda Sobolta), imprezowa – organizowała akcje mające na celu pozyskiwanie środków finansowych i materialnych (Kamila Ostrowska), kolonijna – koordynowała organizację kolonii i półkolonii (Ostrowska), pedagogiczna – organizowała działalność wychowawczą w placówkach

²⁶ Studium Pracy Społecznej powołano w 1935 r. Dostarczało ono wykwalifikowanego personelu pedagogicznego dla potrzeb opieki społecznej i placówek kulturalno-oświatowych we Lwowie i Małopolsce. Jego kierownikiem był M. Baran, będący także członkiem zarządu MKOP. M. Łopot, *Studium Pracy Społecznej we Lwowie (1935–1939)*, „Pedagogika Społeczna” 2018, nr 2, s. 83–102. Natomiast Państwowe Seminarium Ochraniarskie im. Stanisława Jachowicza działało w latach 1921–1939, kształcąc wychowawczynie placówek przedszkolnych zgodnie z najnowszymi osiągnięciami pedagogiki Nowego Wychowania. Jego dyrektorką była członkini MKOP W. Sobolta. M. Łopot, *Działalność Państwowego Seminarium Ochraniarskiego im. Stanisława Jachowicza we Lwowie*, [w] *Szkola polska od XVIII do XXI wieku*, red. R. Ślęczka, A. Włoch, J. Wojniak, Wydawnictwo Naukowe UP, Kraków 2020, s. 143–162.

²⁷ BZNO, rps 18747, J. Kelles-Krauz, Wykłady, t. 3, k. 2.

²⁸ M. Balukiewicz, *op. cit.*, s. 82.

²⁹ N. Michalewicz, *op. cit.*, schemat organizacji Wydziału Opieki Społecznej we Lwowie, s. nlb; *Sprawozdanie z działalności wojewódzkiego Komitetu Pomocy Dzieciom i Młodzieży za czas od 1 września 1937 do 31 sierpnia 1938 r.*, Lwów [1938], s. 112.

MKOP (Wilhelmina Borzemska), ogniskowa (Zofia Seidlerowa), schroniskowa (Marian Baran), kontrolna – organ nadzorczy (Malwina Brillowa)³⁰. Pracowało tam 189 osób, w tym w biurze 9, w kuchniach – 34, ogniskach szkolnych – 30, kolonii w Brzuchowicach – 35, na półkoloniach – 76, w Schronisku MKOP – 5³¹. W 1938 r. pod opieką MKOP pozostawało 11 397 dzieci³². Na budżet MKOP składały się kwoty pochodzące z różnych źródeł. Największy udział miał lwowski magistrat, który na cele opieki pozaszkolnej w mieście oraz akcję kolonijną przekazywał subwencję sięgającą 75–80% budżetu. Prawie 20% przychodów stanowiły subwencje na dożywianie dzieci i półkolonie Urzędu Wojewódzkiego we Lwowie. Nie wielką część budżetu stanowiły środki pozyskiwane z okolicznościowych wpłat, zbiórek oraz imprez³³. W latach 1930/1931 budżet opiewał na sumę 145 239,67 zł. Z tego subwencje magistratu stanowiły 110 933,32 (na opiekę pozaszkolną i kolonie), Urzędu Wojewódzkiego – 23 000³⁴. W 1936 r. MKOP otrzymywał od gminy miejskiej 10 tys. zł miesięcznie ryczałtem dożywiając wówczas 4000 dzieci dziennie. Pomoc była skierowana przede wszystkim do dzieci z rodzin bezrobotnych³⁵. Od 1 maja 1937 do 30 listopada 1937 r. MKOP uzyskał 60 tys. zł od Miejskiego Komitetu Funduszu Pracy we Lwowie, a w okresie 1 grudnia 1937 do 30 kwietnia 1938 r. – 720 tys. zł na dożywianie dzieci szkolnych od Miejskiego Obywatelskiego Komitetu Pomocy Zimowej³⁶. MKOP prowadził zróżnicowane formy działalności w celu zaspokajania różnego rodzaju potrzeb dzieci i młodzieży w czasie pozaszkolnym. W profesjonalnym opracowaniu metodyki pracy wspierały go m.in. Towarzystwo Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych we Lwowie, Związek Nauczycielstwa Polskiego. Oddział we Lwowie, Studium Pracy Społecznej we Lwowie, Związek Pracy Obywatelskiej Kobiet we Lwowie i Towarzystwo Szkoły Ludowej.

³⁰ *Miejski Komitet Opieki*, s. 7.

³¹ *Ibidem*, s. 9.

³² *Ibidem*, s. 10.

³³ O zbiórkach i innych inicjatywach publicznych MKOP, mających na celu zbieranie funduszy na potrzeby dzieci i młodzieży informowała lwowska prasa. Zob. A. Biedrzycka, *Kalendarium Lwowa (1918–1939)*, Universitas, Kraków 2012, s. 679, 685, 822, 888.

³⁴ BZNO, rps 18751, Papiery Miejskiego Komitetu Opieki Pozaszkolnej we Lwowie ze zbioru Janiny Kelles-Krauz [MKOP], Ogólne zestawienie rachunkowe Miejskiego Komitetu Opieki Pozaszkolnej we Lwowie za rok 1930–1931, k. 35.

³⁵ A. Bonusiak, *op. cit.*, s. 266.

³⁶ N. Michalewicz, *op. cit.*, s. 98.

Formy opieki

Ogniska

Ogniska szkolne były główną formą opieki częściowej nad dzieckiem, a MKOP jedyną organizacją odpowiedzialną za ich funkcjonowanie w mieście. Ogniska miały na celu zapewnienie dzieciom i młodzieży szkolnej opieki w godzinach pozaszkolnych, której z różnych względów nie mogła zorganizować rodzina. Ich głównym zadaniem było zapobieganie demoralizacji, dbanie o rozwój moralny i fizyczny oraz pomoc dydaktyczna³⁷. Ogniska organizowano w szkołach powszechnych. Wychowawcami ogniskowymi mogły być osoby z uprawnieniami nauczycielskimi dla szkół powszechnych, przy zatrudnianiu zwracano uwagę także na doświadczenie w działalności społecznej³⁸. MKOP podpisywał z wychowawcami roczne umowy na sprawowanie obowiązków wychowawcy w danym ognisku. Na potrzeby MKOP dyrekcje szkół użyczały pomieszczeń, które wyposażano zgodnie z celami akcji. Sale meblowano w ławki i szafy, stoły, urządzenia higieniczne, apteczkę, sprzęt kuchenny, sportowy i świetlicowy, korzystano także z szatni, boisk i sal gimnastycznych³⁹. W ogniskach łączono działalność opiekuńczą z wychowawczą zgodnie z najnowszymi trendami pedagogicznymi, związanymi z nurtem Nowego Wychowania⁴⁰. Zwracano uwagę na psychofizyczny rozwój podopiecznych, uwzględniając uwarunkowania środowiskowe i zdrowotne. Starano się rozbudzać zainteresowania kulturalno-społeczne, ograniczone przez złe warunki życia w rodzinach nierzadko dotkniętych bezrobociem i patologiami społecznymi oraz kompensować potrzeby edukacyjne i higieny zdrowia. Z planem wychowawczym ognisk zapoznawano również rodziców podopiecznych, dążąc do nawiązania współpracy z środowiskiem rodzinnym, a także mając na uwadze pedagogizację rodziców. Dzieciom zapewniano podwieczorek, pomagano w przygotowaniu się do zajęć szkolnych, badano czystość i higienę osobistą, a także organizowano zabawy, gry towarzyskie, zajęcia praktyczne, wycieczki oraz pogadanki wychowawcze⁴¹. MKOP dostarczał podopiecznym podręczników szkolnych, zeszytów i innych przyborów do zajęć świetlicowych. Wychowawczynie pracowały według planu, obejmującego pogadanki i uroczystości o charakterze obywatelskim oraz patriotycznym. Instruktaż metodyczny zapewnił MKOP,

³⁷ BZNO, rps 18751, MKOP, Regulamin dla Ognisk MKOP, k. 101.

³⁸ *Ibidem*, k. 103.

³⁹ *Miejski Komitet Opieki*, s. 12.

⁴⁰ C. Majorek, *Polska myśl pedagogiczna w zaborze austriackim (1772–1918)*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1992, z. 3–4; D. Drynda, *Geneza Nowego Wychowania w Polsce*, [w] *Pedagogika nowego wychowania w Polsce u schyłku XIX i w pierwszej połowie XX wieku*, red. A. Meissner, C. Majorek, Galicja i Jej Dziedzictwo, t. 14, Wydawnictwo WSP, Rzeszów 2000.

⁴¹ BZNO, rps 18751, MKOP, Regulamin dla Ognisk MKOP, k. 102.

organizując bibliotekę, z której korzystali pracownicy wszystkich ogniska na terenie Lwowa⁴². Pierwsze ogniska szkolne uruchomiono w 1927 r.⁴³ W r. szk. 1930/1931 MKOP prowadził 18 ognisk – 10 męskich, 6 żeńskich i 2 koedukacyjne. Przebywało w nich około 630 dzieci, a ogółem z ich wsparcia korzystało 2077 dzieci, głównie bezrobotnych rodziców, sierot i półsierot. Miały one możliwość skorzystania z książek, wysłuchania pogadanek, wspólnych zabaw. O godz. 17 wydawano podwieczorek⁴⁴. W latach 1937–1938 MKOP prowadził już 30–32 ogniska szkolne, z których korzystało 1467 uczniów⁴⁵. Opieką objęto dzieci i młodzież polską, żydowską oraz ukraińską⁴⁶.

Ogniska były czynne przeciętnie cztery godziny dziennie w godzinach popołudniowych i wieczornych. Zgodnie z zaleceniem Ministerstwa Opieki Społecznej utworzono je również w zakładach opieki zamkniętej (świetlice dla dzieci spoza zakładu), np. w internacie im. J. Piłsudskiego przy ul. Jabłonowskich 7⁴⁷, w ochronce Towarzystwa Ochronki i Kolonii Ogrodniczych dla Dzieci Żydowskich przy ul. Świętokrzyskiej 11A i w Żydowskim Domu Pomocy Społecznej przy ul. Starotandetnej 4⁴⁸. Dane zamieszczone w tabeli wskazują także na wyznaniowy charakter niektórych szkół powszechnych we Lwowie, np. do szkół im. Czackiego i Sobieskiego uczęszczali uczniowie żydowscy, a do szkoły im. Szaszkiewicza – ukraińscy. W 1938 r. MKOP prowadził 30 ognisk. Wychowawcy ogniskowi pełnili także rolę korepetytorów, „pomagając dzieciom, których rodziców nie stać na opłacanie lekcji domowych”⁴⁹. Ogniska szkolne były pierwowzorem współczesnych świetlic środowiskowych.

⁴² *Miejski Komitet Opieki*, s. 15–16.

⁴³ BZNO, rps 18751, MKOP, Ogólne zestawienie rachunkowe Miejskiego Komitetu Opieki Pozaszkolnej we Lwowie za rok 1930–1931, k. 17.

⁴⁴ *Ibidem*, k. 17. W sprawozdaniu kasowym podano, że było 19 ognisk, z których korzystało przeciętnie 855 dzieci. Zob. *ibidem*, Sprawozdanie kasowe z Ognisk. Rok 1930/31, k. 23.

⁴⁵ *Miejski Komitet Opieki*, s. 11.

⁴⁶ Przyjmując kryterium wyznaniowe i uznając, że Polacy podawali wyznanie rzymskokatolickie, Żydzi – mojżeszowe, a Ukraińcy – greckokatolickie, według spisu ludności w 1931 r. Polaków było 157 490 (ponad 50%), Żydów – 99 595 (32%), a Ukraińców 49 747 (16%), ponadto 3630 ewangelików. A. Bonusiak, *op. cit.*, s. 191; J. Gieryński, *op. cit.*, s. 52. Ponadto do świadczenia pomocy na rzecz biednych bez względu na religię i narodowość obligowała Ustawa o opiece społecznej z 1923 r. Zob. T. Jałmużna, N. Stolińska, *Formy opieki nad dzieckiem w łódzkich mniejszościach narodowych (1918–1939)*, [w] *Rola mniejszości narodowych w kulturze i oświacie polskiej w latach 1700–1939*, red. A. Bilewicz, S. Walasek, Wydawnictwo UW, Wrocław 1988, s. 237–244.

⁴⁷ BZNO, rps 18748, Sprawozdania Ochronki i Internatu im. Józefa Piłsudskiego we Lwowie za lata 1915–1939, k. 1–243.

⁴⁸ N. Michalewicz, *op. cit.*, s. 41–42.

⁴⁹ J. Gieryński, *op. cit.*, s. 22.

Tabela 1. Ogniska szkolne MKOP w latach 1937–1938

| Lp. | Nazwa ogniska szkolnego | Liczba podopiecznych rzymskich katolików | | Liczba podopiecznych grekokatolików | | Liczba podopiecznych żydów | | Razem | |
|-------|-------------------------|--|----------|-------------------------------------|------|----------------------------|------|-------------|------|
| | | IV 1937 | III 1938 | 1937 | 1938 | 1937 | 1938 | 1937 | 1938 |
| 1. | Św. Antoniego (męska) | 22 | 35 | 2 | 6 | 1 | 4 | 25 | 45 |
| 2. | Św. Antoniego (żeńska) | 37 | 42 | 4 | 9 | 3 | 5 | 44 | 56 |
| 3. | Hołosko | 33 | 45 | 5 | 11 | – | 10 | 38 | 66 |
| 4. | Issakowicza (ż.) | – | 20 | – | 4 | – | 9 | – | 33 |
| 5. | Kordeckiego (męska) | 22 | 20 | 5 | 7 | 2 | – | 29 | 27 |
| 6. | Kordeckiego (ż.) | 20 | 30 | 3 | 5 | 1 | 2 | 24 | 37 |
| 7. | Lenartowicza (m.) | 45 | 56 | 12 | 24 | 39 | 34 | 96 | 114 |
| 8. | Lenartowicza (ż.) | 41 | 50 | 8 | 13 | 36 | 40 | 85 a nie 86 | 103 |
| 9. | Lewandówka | 38 | 44 | 11 | 15 | 2 | 2 | 51 | 61 |
| 10. | Lwowska 88 | 23 | – | 3 | – | 8 | – | 34 | |
| 11. | Św. Marcina (m.) | 34 | 52 | 2 | 8 | 24 | 12 | 60 | 72 |
| 12. | Św. Marcina (ż.) | 30 | 26 | 8 | 2 | 4 | 24 | 42 | 52 |
| 13. | M. Magdaleny (ż.) | 35 | 32 | 4 | 8 | – | 2 | 39 | 42 |
| 14. | Orzeszkowej | – | 29 | – | 7 | – | 8 | – | 44 |
| 15. | Pasieki | 43 | – | 5 | – | – | – | 48 | – |
| 16. | Reja (ż.) | 23 | 24 | 4 | 4 | 63 | 41 | 90 | 69 |
| 17. | Rogatka ul. Zielona | 23 | – | 4 | – | – | – | 27 | – |
| 18. | Sienkiewicza (m.) | 32 | 36 | 5 | 6 | – | 2 | 37 | 44 |
| 19 | Skarbkowska 26 | 39 | – | 3 | – | 4 | – | 46 | – |
| 20. | Sobieskiego (m.) | – | – | – | – | 55 | 81 | 55 | 81 |
| 21. | Sobieskiego (ż.) | – | – | – | – | 60 | 32 | 60 | 32 |
| 22. | Słowackiego | – | 36 | – | 8 | – | 4 | – | 48 |
| 23. | Staszica (m.) | 18 | – | 1 | – | 21 | – | 40 | – |
| 23. | Staszica (ż.) | 16 | 16 | 6 | 9 | 18 | 17 | 40 | 42 |
| 24. | Stryjska 78 | 41 | 41 | 4 | 5 | 3 | 3 | 48 | 49 |
| 26. | Sygniówka | 38 | 62 | 16 | 8 | 1 | – | 55 | 70 |
| 27. | Szaszkiewicza | – | – | 38 | 58 | – | – | 38 | 58 |
| 28. | Zniesienie 50 | 40 | 21 | 20 | 12 | 6 | 10 | 66 | 43 |
| 29. | Zimorowicza | 38 | 48 | 4 | 3 | – | – | 42 | 51 |
| 30. | Św. Zofii | 29 | 23 | 1 | 3 | 1 | – | 31 | 26 |
| 31. | Żółkiewska 157 | – | 29 | – | 9 | – | 25 | – | 63 |
| 32. | Żółkiewskiego (ż.) | 22 | 34 | 9 | 3 | 4 | 2 | 35 | 39 |
| Razem | | 812 | 851 | 192 | 247 | 371 | 369 | 1375 | 1467 |

Źródło: oprac. własne na podstawie: *Miejski Komitet Opieki*, s. 13–14.

Kuchnie (akcja dożywiania)

Akcję dożywiania dzieci we Lwowie zainicjowano w 1930 r., tworząc Sekcję Dożywiania Dzieci przy Miejskim Komitecie Pomocy Bezrobotnym. W uruchomionych wówczas kuchniach dożywiano ponad 700 dzieci z rodzin bezrobotnych⁵⁰. Kuchnie funkcjonowały do czerwca 1931 r., gdy wspomniany komitet zaprzestał działalności. Zapoczątkowaną w 1930 r. akcją dożywiania w 1932 r. przejął MKOP. Pierwsze kuchnie zlokalizowano na ogół w budynkach należących do miasta, były one jednak odległe od szkół i bez odpowiednich warunków sanitarnych. Z uwagi na owe mankamenty po kilku latach kuchnie przeniesiono do budynków szkolnych w różnych dzielnicach Lwowa. Dla ich potrzeb zagospodarowywano najczęściej sutereny szkolne, gdzie urządzano kuchnie, magazyny i inne sale gospodarcze. Dożywianie prowadzono przez 9 miesięcy, w czasie roku szkolnego. Przyjęto zasadę, że z wyżywienia mogą korzystać wszystkie potrzebujące dzieci, bez względu na wyznanie czy narodowość, w praktyce jednak dzieci żydowskie kierowano do kuchen utrzymywanych przez towarzystwa żydowskie ze względu na wymogi rytualne mozaizmu⁵¹. Członkowie MKOP kontrolowali kuchnie wszystkich organizacji społecznych, które podpisały z nim umowę na finansowanie oraz przyjęły jadłospis i normy żywieniowe opracowane w MKOP⁵². Obowiązki administratora kuchni i zasady kontroli ustalono w specjalnym regulaminie⁵³. W kwietniu 1932 r. prowadzono lub subwencjonowano 20 kuchni. Cztery z nich były zlokalizowane w szkołach, kolejne cztery w ochronkach, pozostałe w budynkach miejskich albo też innych organizacji zajmujących się docelowo lub doraźnie dożywianiem. W 1932 r. dożywianiem objęto 7000 spośród 26 tys. uczniów szkół publicznych⁵⁴. Przewodniczącą sekcji kuchen była żona prezydenta miasta Lwowa, Barbara Drojanowska⁵⁵.

W 1937 r. dozywiano średnio 2400 dzieci polskich i ukraińskich oraz prawie 1600 żydowskich⁵⁶. Kuchnie MKOP tworzyły sieć pokrywającą najgęściej zaludnione rejony miasta, mieszcząc się w szkołach im. św. Antoniego, Lenarto-

⁵⁰ BZNO, rps 18751, MKOP, Sprawozdanie z akcji półkolonijnej Miejskiego Komitetu Opieki Pozaszkolnej za rok 1931, k. 1.

⁵¹ Kuchnie żydowskie prowadziły Żydowski Komitet Doraźnej Pomocy przy ul. Bernsteina 11, Żydowskie Schronisko dla Bezdomnych przy ul. Starozakonnej 17, Żeńska Szkoła Zawodowa przy ul. Piekarskiej. BZNO, rps 18751, MKOP, Sprawozdanie z akcji półkolonijnej Miejskiego Komitetu Opieki Pozaszkolnej we Lwowie za rok 1932, k. 57–59.

⁵² *Miejski Komitet Opieki*, s. 16.

⁵³ BZNO, rps 18751, MKOP, Regulamin dla sił pracujących w kuchniach Miejskiego Komitetu Opieki Pozaszkolnej we Lwowie, k. 107–108.

⁵⁴ A. Bonusiak, *op. cit.*, s. 262.

⁵⁵ BZNO, rps 18751, MKOP, Sprawozdanie z akcji półkolonijnej Miejskiego Komitetu Opieki Pozaszkolnej we Lwowie za rok 1932, k. 57–59.

⁵⁶ *Miejski Komitet Opieki*, s. 17.

wicza, św. Zofii, Szaszkiewiczza oraz w budynkach przy rogatce na ul. Zielonej, przy ul. Lwowskiej 88, Żółkiewskiej 157, Skarbkowskiej (Stare Miasto), Stryjskiej 78, Gródeckiej 92 i na Sygniówce. Ponadto opłacano wyżywienie dzieciom żydowskim, korzystającym z kuchni wyznaniowych przy ul. Gródeckiej 95, Rzeźnickiej 5, Nowobocznej 3, Jana Styki i w Schronisku dla Bezdomnych Żydów⁵⁷. W grudniu 1937 r. władze miasta powołały Miejski Komitet Pomocy Dzieciom i Młodzieży, który scentralizował akcję opiekuńczą i przejął część obowiązków MKOP, w wyniku czego akcja żywieniowa MKOP ograniczała się do finansowania obiadów rytualnych dla dzieci żydowskich⁵⁸.

Kolonie

Ta forma opieki miała we Lwowie bogatą tradycję. Kolonie po raz pierwszy zorganizowano dla uczniów szkół publicznych w 1883 r. w Hucie Korostowskiej pod Skolem dzięki dr. Teofilowi Gerstmanowi, zaś w 1899 r. w stolicy Galicji i w Krakowie zainaugurowano tzw. Korpusy Wakacyjne, będące półkoloniami. Akcja kolonijna była następnie rozwijana w całym kraju. W okresie międzywojennym rozwój akcji kolonijnej był częścią polityki socjalnej państwa, mającej na celu ochronę zdrowia dzieci i młodzieży. Ich popularność wynikała także ze stosunkowo niewielkich kosztów. Akcja kolonijna i połączona z nią akcja dożywiania dzieci rozwinęła się w całym kraju dzięki lokalnym komitetom pomocy dzieciom i młodzieży. W 1922 r. skorzystało z niej 28 577 kolonistów, w 1929 r. – 124 347⁵⁹, w 1932 r. – 138 tys., a w 1937 r. już 418,7 tys. dzieci i młodzieży⁶⁰. Widoczna także była tendencja do zastępowania kolonii półkoloniami, podczas gdy w 1924 r. na koloniach przebywało 12,1 tys. dzieci, a 6,7 tys. na półkoloniach, w 1937 r. z pierwszej formy wypoczynku skorzystało 158,6 tys. dzieci, a z drugiej – 247,1 tys.⁶¹. Rozwój akcji kolonijnej we Lwowie wpisywał się w widoczny w całej Polsce trend wysyłania dzieci i młodzieży szkolnej na wypoczynek letni oraz zimowy w czasie ferii⁶². Leon

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ B. Krakowski, *Kolonie letnie*, „Opieka nad Dzieckiem” 1930, nr 4–5, s. 177.

⁶⁰ M. Balcerek, *op. cit.*, s. 301.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² Np. w 1926 r. województwo poznańskie wysłało 7500 dzieci, łódzkie – 5977, krakowskie – 5119, kieleckie – 2750, dopiero teraz lwowskie 2423, a za nim kolejnych 11 województw. Na ostatnich miejscach znalazły się tarnopolskie – zaledwie 81 i nowogródzkie – 0. *Sprawozdanie Wydziału Opieki nad dziećmi i młodzieżą Minist. Pracy i Opieki Społecznej z działalności kolonii letnich dla dzieci i młodzieży na terenie Rzeczypospolitej w r. 1926*, „Opieka nad Dzieckiem” 1927, nr 4, s. 214. W 1928 r. w woj. lwowskim na koloniach przebywało 4553 dzieci. *Sprawozdanie z działalności kolonii letnich dla dzieci i młodzieży na terenie Rzeczypospolitej w roku 1928*, „Opieka nad Dzieckiem” 1929, nr 2–3, s. 105, a w 1929 r. – 9196. B. Krakowski, *op. cit.*, s. 178.

Dydusiak podaje, że w 1929 r. na kolonie wysłano 124 068 dzieci, a w 1934 r. już 179 300⁶³.

Organizacja kolonii i półkolonii to kolejna forma działalności MKOP. Norbert Michalewicz wiąże ją z działem ochrony zdrowia magistratu lwowskiego⁶⁴. MKOP był odpowiedzialny za koordynowanie akcją kolonijną. W ciągu roku szkolnego MKOP zajmował się przede wszystkim organizacją opieki pozaszkolnej dla dzieci i młodzieży, natomiast w okresie wakacyjnym środki otrzymane na opiekę pozaszkolną wykorzystywano w organizacji wypoczynku. Akcją kolonijną traktowano jako uzupełnienie dożywiania. Objęto nimi dzieci w wieku szkolnym, uczęszczające do szkół publicznych powszechnych i zawodowych.

We Lwowie funkcjonowało kilka towarzystw społecznych z wpisaniem w statucie celem organizacji kolonii i półkolonii dla dzieci i młodzieży. Były to Towarzystwo „Dzieci na wieś”, Towarzystwo Kolonii Lecznicych Rymanowskich, Ukraińskie Towarzystwo Wakacyjnych Oseł. Ponadto w organizowanie kolonii włączyły się zakłady opiekuńcze i stowarzyszenia opieki nad dzieckiem i młodzieżą, koła rodzicielskie szkół powszechnych i średnich, które prowadziły własne ośrodki kolonijne, głównie w miejscowościach podkarpackich. Do akcji kolonijnej zaliczono także obozy harcerskie i inne mające na celu ochronę zdrowia i wypoczynek młodzieży.

Niezależnie od koordynacji akcji kolonijnej innych towarzystw korzystających z dofinansowania magistratu, MKOP prowadził własny ośrodek kolonijny w uzdrowisku Brzuchowice pod Lwowem. Kolonie wakacyjne zaczęto organizować w 1897 r. Kolonia została wzniesiona z budżetu miasta dzięki prezydentowi Lwowa Michałowi Michalskiemu (1846–1907) i jego żonie Michalinie dla potrzeb wychowanków Miejskiego Zakładu Sierot we Lwowie⁶⁵. Działalność brzuchowickiej kolonii wznowiono w 1921 r., po niezbędnych remontach i wygospodarowaniu na terenie kolonijnym ogrodów warzywnego i owocowego⁶⁶. Do dyspozycji kolonistów było pięć budynków z 10 salami z werandami⁶⁷. Obok budynków urządzono trawniki i piaskownice, basen, natryski z wodą ciepłą i zimną.

O przyjęciu na kolonię decydowało skierowanie lekarza na leczenie klimatyczne. Przewidziano ją dla 180 dzieci, a po remoncie jednego z budynków w 1932 r.

⁶³ L. Dydusiak, *Opieka publiczno-prawna nad dzieckiem w Polsce*, nakładem autora, Lwów 1938, s. 71 i n.

⁶⁴ N. Michalewicz, *op. cit.*, s. 47.

⁶⁵ J. Białynia-Cholodecki, *Rys dziejów Miejskich Zakładów Opieki nad Dzieckiem dawniej Miejskiego Zakładu Sierot we Lwowie*, nakładem Gminy Miasta Lwowa, Lwów 1928, s. 39.

⁶⁶ A. Bonusiak, *op. cit.*, s. 261.

⁶⁷ *Miejski Komitet Opieki*, s. 22; BZNO, rps 18751, MKOP, Wyciąg ze sprawozdania Miejskiego Komitetu Opieki Pozaszkolnej we Lwowie (akcja kolonii i półkolonii), k. 26.

– 220 dzieci. W 1932 r. skorzystało z niej 514 dzieci⁶⁸, w 1937 r. – 681 dzieci, w tym 552 rzymskich katolików, 79 grekokatolików i 50 żydów⁶⁹. Sezon kolonijny trwał od końca maja do początku września, podzielony na pięcioletniogodniowe turnusy. Nacisk położono na regularne zdrowe odżywianie, higienę, ruch fizyczny i aktywności uspołeczniające. Personel kolonii tworzyli kierowniczka z kwalifikacjami nauczycielskimi, higienistki, personel wychowawczy oraz kancelaryjny⁷⁰. Na jednego opiekuna przypadało 20 dzieci w turnusach dla dzieci najmłodszych (wiek 4-8 lat) i jeden na 40 w turnusach dla starszych kolonistów. Kadra wychowawcza odbywała szkolenie na specjalnym kursie dla kierowników kolonii⁷¹.

Kolonia brzuchowicka była wzorcowym ośrodkiem kolonijnym MKOP. Opracowane dla jej potrzeb regulaminy pracy wychowawczej, zajęć sportowych i wypoczynku, czynności higienicznych oraz normy żywieniowe stosowano na innych koloniach⁷².

Kolonie poprawiały kondycję zdrowotną uczniów, miały jednak charakter doraźny, po ich zakończeniu dzieci i młodzież wracała do codziennych warunków życia w dużym mieście, często niespełniających elementarnych zasad higieny i zdrowego odżywiania. Część z nich wymagała dłuższej kuracji. Z narastających potrzeb zrodził się pomysł, aby infrastruktura kolonijna w Brzuchowicach była wykorzystywana przez cały rok. Do realizacji doszło 3 listopada 1936 r., gdy MKOP otworzył szkołę sanatoryjną. Według Jana Gieryńskiego był to pierwszy tego typu ośrodek w Polsce⁷³. Mogło z niego skorzystać jednocześnie 40 dzieci, turnus trwał 2 lub 3 miesiące. Placówka łączyła funkcje szkoły powszechnej z sanatorium dla dzieci gruźliczych⁷⁴. Podopieczni pobierali naukę w zakresie szkoły powszechnej i korzystali z zabiegów leczniczych, opieki lekarskiej oraz wyżywienia. Dzięki rozbudowie ośrodka, od 18 stycznia 1939 r. w zakładzie mogło przebywać jednocześnie 80 dzieci⁷⁵.

⁶⁸ BZNO, rps 18751, MKOP, Sprawozdanie z akcji półkolonijnej Miejskiego Komitetu Opieki Pozaszkolnej we Lwowie za rok 1932, k. 20.

⁶⁹ *Miejski Komitet Opieki*, s. 22; N. Michalewicz, *op. cit.*, s. 48.

⁷⁰ Wśród wychowawców kolonijnych byli słuchacze wspomnianego Studium Pracy Społecznej we Lwowie. Program kształcenia w studium obejmował m.in. nabycie kwalifikacji potrzebnych do organizacji wypoczynku kolonijnego. M. Łapot, *Studium*, s. 92.

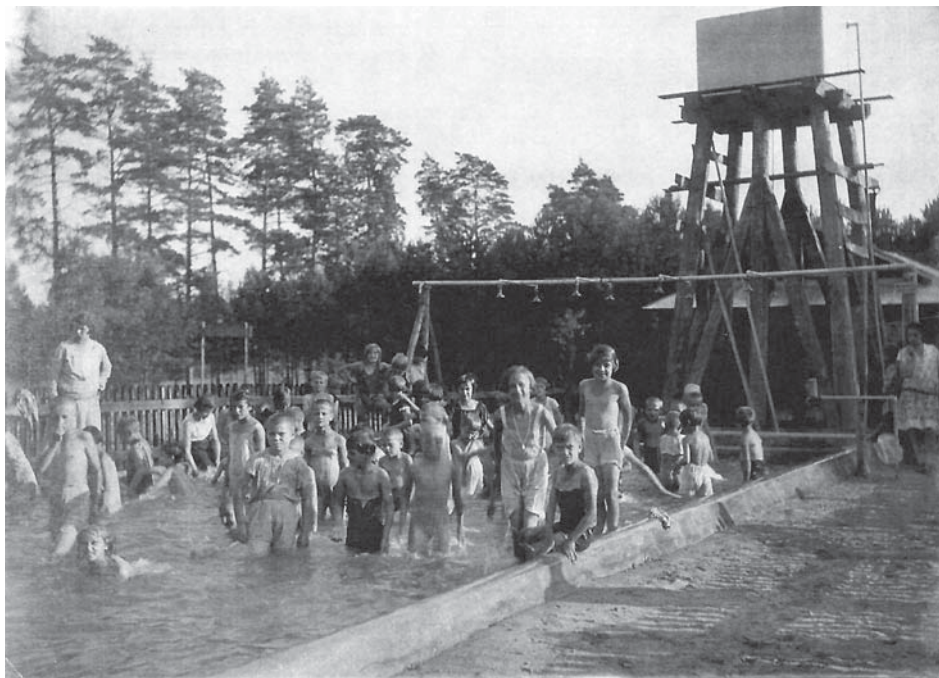
⁷¹ BZNO, rps 18751, MKOP, Sprawozdanie z akcji półkolonijnej Miejskiego Komitetu Opieki Pozaszkolnej we Lwowie za rok 1932, k. 19.

⁷² *Miejski Komitet Opieki*, s. 23.

⁷³ J. Gieryński pisze: „chore dzieci wysła się na trzymiesięczny kurs do jedynej w Polsce szkoły leśnej w Brzuchowicach”. J. Gieryński, *op. cit.*, s. 22.

⁷⁴ BZNO, rps 18751, MKOP, Odezwa MKOP w sprawie powołania Szkoły-Uzdrowiska w Brzuchowicach, bd., k. 117.

⁷⁵ N. Michalewicz, *op. cit.*, s. 67–68.



Fot. 1. Kolonia w Brzuchowicach

Źródło: BZNO, rps 18751, MKOP, k. 62.

Półkolonie letnie i zimowe

Półkolonie organizowano w mieście. Dzieci i młodzież pod kierunkiem wychowawcy odbywały całodzienne wycieczki, połączone z zajęciami sportowymi, rekreacją, zabawami i pogadankami. Zapewniano także posiłki. Organizacja półkolonii była tańsza niż kolonii, ponieważ dzieci nie opuszczały miejsca zamieszkania i na noc powracały do domów. Półkolonie rozwinęły się we Lwowie przede wszystkim dzięki MKOP. Jak pisze Michalewicz, organizacja ta w porozumieniu z Wojewódzką Komisją dla Spraw Kolonii Letnich scentralizowała wysiłki wszystkich instytucji organizujących półkolonie w mieście. Organizacje podpisujące umowę o współpracy z MKOP przyjmowały plan aktywności i norm wyżywienia, higieny, kwalifikacji i liczby personelu opiekuńczego, były też zobowiązane do przygotowania sprawozdania z organizacji półkolonii. Komitet przydzielał subwencję ze środków otrzymywanych z Ministerstwa Opieki Społecznej. Półkolonie organizowano w wolnych w okresie wakacyjnym budynkach szkół powszechnych oraz innych lokalach należących do miasta⁷⁶.

⁷⁶ N. Michalewicz, *op. cit.*, s. 49.

Akcję półkolonii MKOP rozpoczął w 1928 r.⁷⁷ Adresowano ją do dzieci przedszkolnych i ze szkół podstawowych, pochodzących z rodzin bezrobotnych, a także ewentualnie młodzieży ze szkół średnich, która pełniła rolę zastępowych. O wyborze dzieci decydował lekarz szkolny⁷⁸. Spod regulaminu półkolonii MKOP wyjęto ochronki, które miały własny plan dnia i wyżywienie. W 1931 r. półkolonie dla dzieci przedszkolnych zorganizowało: Towarzystwo Opieki nad Matką i Dzieckiem (ul. Chorążczyzny 22), Miejski Ośrodek Zdrowia i Opieki Społecznej (Zamarstynów, ul. Lwowska 68), Kuratoria Ochronki Żydowskiego Komitetu Dzielnicowego (dzielnica VIII), Koło Kobiet Żydowskich (plac Strzelecki 4), Dyrekcja Głównej Szkoły Gospodarczej na Snopkowie, Związek Pracy Obywatelskiej Kobiet – Przedszkole Jagódka (ul. Grodzickich 1), Przedszkole na Pasiekach⁷⁹. Dzieci miały zapewnioną opiekę od godz. 7.30 do godz. 18. Dzień był wypełniony zabiegami higienicznymi, posiłkami, leżakowaniem, zabawami i kąpielami pod gołym niebem. Wyjazdy na peryferie miasta stały się możliwe dzięki bezpłatnym przejazdom tramwajowym⁸⁰.

W 1931 r. we Lwowie zorganizowano osiem półkolonii, z tego pięć w mieście i trzy na peryferiach⁸¹. Pięć z nich prowadził MKOP, przeważnie w budynkach szkolnych, pozostałe trzy Robotnicze Towarzystwo Przyjaciół Dzieci, Żydowskie Schronisko dla Bezdomnych oraz Towarzystwo Ochrony Zdrowia Ludności Żydowskiej w Polsce⁸². Półkolonie MKOP zlokalizowano w peryferyjnych dzielnicach miasta na Lewandówce, Persenkówce i Kleparowie, dwie kolejne w centrum dla chłopców w Szkole im. św. Zofii i dla dziewcząt w Szkole im. Zimorowicza. Obie zapewniały dogodne warunki do czynnego wypoczynku - szkoła im. św. Zofii miała podwórze i ogród, była oddalona o 1200 metrów do lasu na Sichowie i od Pohulanki, szkoła im. Zimorowicza znajdowała się w pobliżu parku Łyczakowskiego, wzgórza Centnerówki i Pohulanki⁸³. Półkolonia Robotniczego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci znajdowała się w Szkole im. św. Kazimierza, położonej w pobliżu parku Kilińskiego, boiska Kistryna i placu Targów Wschodnich. Schronisko żydowskie miało lokal na Starym Mieście przy ul. Boimów 29, dzieci jednak cały dzień spędzały na Wysokim Zamku,

⁷⁷ BZNO, rps 18751, MKOP, Sprawozdanie z akcji półkolonijnej Miejskiego Komitetu Opieki Pozaszkolnej za rok 1931, k. 1.

⁷⁸ *Ibidem*, k. 2.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ *Ibidem*, k. 3.

⁸¹ *Ibidem*, k. 4.

⁸² *Ibidem*.

⁸³ *Ibidem*, k. 5; *ibidem*, Wyciąg ze sprawozdania Miejskiego Komitetu Opieki Pozaszkolnej we Lwowie (akcja kolonii i półkolonii), k. 27.



Fot. 2. Półkolonie MKOP we Lwowie

Źródło: BZNO, rps 18751, MKOP, k. 63.

gdzie na terenie restauracji przy ul. Teatyńskiej do ich dyspozycji pozostawała weranda z ławkami, stołami, gdzie spożywały zabrane ze sobą obiady i drugie śniadanie.

Zbiórki odbywały się codziennie rano u stóp Wysokiego Zamku lub na wzgórzach Lonszanówki⁸⁴. Uczestnicy kolonii mieli zapewniony bezpłatny przejazd tramwajem.

W 1931 r. z półkolonii korzystało 1084 dzieci szkolnych. Opiekę nad dziećmi i przeprowadzenie zaplanowanych zajęć powierzono 31 wychowawcom (obowiązywała norma wyznaczająca jednego opiekuna na 40–50 dzieci) i 21 pomocnikom (od dwóch do trzech dla jednej półkolonii). Jedna grupa liczyła około 40–50 dzieci i dzieliła się na dwa zastępy⁸⁵. Program ramowy dnia półkolonijnego według zaleceń MKOP był następujący: godz. 9 – zbiórka, mycie rąk, sprawdzanie czystości, modlitwa, godz. 9.15 – śniadanie, godz. 9.45–13.30 – wycieczka, godz. 13.30–14.30 – obiad, godz. 14.30–15.30 – wypoczynek, godz. 15.30–16.30 – zabawy na boisku, godz. 16.30 – podwieczorek, godz. 17 – modlitwa, raport, wymarsz do domu⁸⁶.

Dzieciom zapewniono opiekę medyczną. Sprawowali ją lekarze współpracujący z MKOP – doktorzy: Maria Loriowa, Zdzisław Brichta, Z. Ćwikliński, Kasperek, Karol Szpet, oraz lekarze RTPD: dr Jonas Max, dr Garfeinówna,

⁸⁴ *Ibidem*, Sprawozdanie z akcji półkolonijnej Miejskiego Komitetu Opieki Pozaszkolnej za rok 1931, k. 6.

⁸⁵ *Ibidem*, Sprawozdanie z akcji półkolonijnej Miejskiego Komitetu Opieki Pozaszkolnej we Lwowie za rok 1932, k. 51.

⁸⁶ *Ibidem*, Sprawozdanie z akcji półkolonijnej Miejskiego Komitetu Opieki Pozaszkolnej za rok 1931, k. 7.

lekarze żydowskiego schroniska przy ul. Bernsteina 11: dr Klara Weitzowa, dr Maria Weitzowa, dr Sandauerowa (znana z nazwiska), i Towarzystwa Ochrony Zdrowia Ludności Żydowskiej – dr Berta Jolles⁸⁷.

Tabela 2. Półkolonie MKOP i organizacje współpracujących w 1931 r.

| Lp. | Miejsce/organizator półkolonii | Dzieci ogółem | Wg wyznania | | |
|-------|-----------------------------------|---------------|-------------------|------------------|-----------|
| | | | Rzymskokatolickie | Greckokatolickie | Żydowskie |
| 1. | Tow. Opieki nad Matką i Dzieckiem | 70 | . | . | . |
| 2. | Miejski Ośrodek Zdrowia | 35 | 22 | 10 | 3 |
| 3. | Ochronka VIII Dzielniczy | 36 | – | – | 36 |
| 4. | Ochronka Koła Kobiet Żydowskich | . | . | . | . |
| 5. | Ochronka Snopkowie | 44 | – | – | – |
| 6. | Przedszkole Jagódka | 48 | – | – | – |
| 7. | Przedszkole na Pasiekach | 152 | . | . | . |
| 8. | Lewandówka | 200 | 178 | 11 | 7 |
| 9. | Persenkówka | 88 | 81 | 7 | – |
| 10. | Kleparów | 155 | 96 | 16 | 43 |
| 11. | Szkoła im. św. Zofii | 149 | 120 | 10 | 19 |
| 12. | Szkoła im. Zimorowicza | 157 | 121 | 17 | 19 |
| 13. | RTPD | 96 | 80 | 10 | 6 |
| 14. | Schronisko dla Bezdomnych Żydów | 121 | – | – | 121 |
| 15. | TOZ | 106 | – | – | 106 |
| Razem | | 1457 | 764 | 85 | 363 |

Źródło: BZNO, rps 18751, MKOP, Sprawozdanie z akcji półkolonijnej Miejskiego Komitetu Opieki Pozaszkolnej za rok 1931, k. 9.

W 1932 r. we współpracy z MKOP półkolonie zorganizowały: Koło Kobiet Żydowskich przy placu Strzeleckim, Koło Rodzicielskie przy Szkole Powszechnej im. Konarskiego, Miejski Ośrodek Zdrowia i Opieki Społecznej, Towarzystwo Opieki nad Żydowskim Dzieckiem Robotniczym „Nasze Dzieci” (przy ul. Słonecznej), Ochronka na Snopkowie (prowadzona przez Główną Szkołę Gospodarczą na Snopkowie), Ochronka TSL na Kleparowie, Kuratoria Ochronek Żydowskich, Komisariat Dzielniczy VIII, Robotnicze Towarzystwo Przyjaciół Dzieci, Towarzystw Kolonii i Ochronek Ogrodniczych dla Działwy i Młodzieży Żydowskiej, Ochronka ul. Janowska 54, TOZ, Towarzystwo Opieki nad Młodzieżą i Dziećmi, Schronisko dla Bezdomnych Żydów, Ochronka Jagódka,

⁸⁷ *Ibidem*, Sprawozdanie z akcji półkolonijnej Miejskiego Komitetu Opieki Pozaszkolnej za rok 1931, k. 13; *ibidem*, Sprawozdanie z akcji półkolonijnej Miejskiego Komitetu Opieki Pozaszkolnej we Lwowie za rok 1932, k. 51–52.

Tabela 3. Półkolonie MKOP w 1932 r.

| Lp. | Nazwa półkolonii | Ogółem dzieci | Według wyznania | | |
|----------------------------|---|---------------|--------------------|------------------|-----------|
| | | | Rzymskokatolickie | Greckokatolickie | Żydowskie |
| Półkolonie całodzienne | | | | | |
| 1. | Kleparów koedukacyjna | 220 | 126 | 11 | 83 |
| 2. | Lewandówka | 169 | 157 | 4 | 8 |
| 3. | Persenkówka | 100 | 94 | 6 | – |
| 4. | Sygniówka | 119 | 98 | 12 | 7 |
| 5. | Zimorowicza żeńska | 218 | 189 | 12 | 17 |
| 6. | Zniesienie koedukacyjna | 200 | 144 | 18 | 18 |
| 7. | Św. Zofii męska | 130 | 111 | 7 | 12 |
| Półkolonie półdzienne | | | | | |
| 1. | Św. Anny męska | 96 | 35 | 5 | 56 |
| 2. | Św. Antoniego męska | 91 | 15 | 4 | 72 |
| 3. | Św. Antoniego żeńska | 55 | 40 | 6 | 9 |
| 4. | Im. Kordeckiego żeńska | 80 | 13 | 6 | 61 |
| 5. | Św. Marcina koedukacyjna | 20 | 18 | – | 2 |
| 6. | Sienkiewicza męska | 62 | Zob. Lewandówka | | |
| 7. | Żółkiewskiego żeńska | 40 | 30 | 3 | 7 |
| Półkolonie subwencionowane | | | | | |
| 1. | Koło Kobiet Żydowskich | 100 | – | – | 100 |
| 2. | Koło Rodzicielskie Szkoły im. Konarskiego | 120 | 84 | 7 | 29 |
| 3. | Miejski Ośrodek Zdrowia | 50 | 26 | 13 | 11 |
| 4. | Towarzystwo „Nasze Dzieci” | 56 | . | . | . |
| 5. | Ochronka Snopkowska | 47 | 38 | 9 | – |
| 6. | Ochronka TSL Kleparów | 20 | 20 | – | – |
| 7. | Ochronka Żydowskiego Komisarjatu VIII Dzielnicy | 55 | – | – | 55 |
| 8. | RTPD | 132 | 129 | – | 3 |
| 9. | TOZ | 174 | – | – | 174 |
| 10. | TOnMiD | 139 | 63 | 10 | 66 |
| 11. | Schronisko dla Bezdomnych Żydów | 248 | – | – | 248 |
| 12. | Związek Pracy Obywatelskiej Kobiet | 52 | 48 | 4 | – |
| 13. | Żydowski Komitet Doraźnej Pomocy | 148 | – | – | 148 |
| Razem | | 2926 | 1562 | 133 | 1231 |

Źródło: BZNO, rps 18751, MKOP, Sprawozdanie z akcji półkolonijnej Miejskiego Komitetu Opieki Pozaszkolnej we Lwowie za rok 1932, k. 55.

Żydowski Komitet Doraźnej Pomocy. Były trzy typy półkolonii: całodzienna od godz. 9 do 17 z trzema posiłkami, dla dzieci w wieku przedszkolnym do godz. 15 i półdzienna (po południu dzieci wracały do domów)⁸⁸.

Żydowska ochronka przy ul. Janowskiej korzystała z wynajętych pomieszczeń Browarów Lwowskich, własnego ogrodu, natrysków i piaskownicy, organizowano spacery na łąki kleparowskiej Góry Stracenia⁸⁹. Półkolonia Nasze Dzieci mieściła się w wynajętym domu na Hołosku Wielkim, RTPD – w szkole św. Kazimierza, a Żydowski Komitet Doraźnej Pomocy wynajmował budynek bursy im. Dawida Rubenzahla⁹⁰. Półkolonia na Zniesieniu została zlokalizowana w domu ludowym Towarzystwa Szkoły Ludowej, na Sygniówce – w budynku Związku Strzeleckiego⁹¹.

W 1937 r. z półkolonii skorzystało 2985 dzieci i młodzieży (zob. tabela 4). Koloniści mieli od 4 do 14 lat, niewielu było w wieku przedszkolnym. Większość pochodziła z rodzin bezrobotnych.

Tabela 4. Półkolonie MKOP w 1937 r.

| Lp. | Nazwa półkolonii | Liczba dzieci | Wyznanie | | |
|-------|------------------|---------------|-------------|------------|-----------|
| | | | Rzymskokat. | Greckokat. | Żydowskie |
| 1. | Lenartowicza | 489 | 227 | 55 | 207 |
| 2. | Reja | 511 | 79 | 19 | 413 |
| 3. | V Gimnazjum | 286 | 111 | 18 | 157 |
| 4. | Lwowska 88 | 209 | 212 | 23 | 11 |
| 5. | Zimorowicza | 246 | 109 | 41 | 59 |
| 6. | Sygniówka | 115 | 98 | 17 | – |
| 7. | Lewandówka | 281 | 223 | 54 | 4 |
| 8. | Stryjska 78 | 160 | 103 | 22 | 35 |
| 9. | Św. Zofii | 147 | 211 | 12 | 14 |
| 10. | Żółkiewska 158 | 263 | 166 | 42 | 55 |
| 11. | Żółkiewskiego | 278 | 221 | 44 | 13 |
| Razem | | 2985 | 1670 | 347 | 968 |

Źródło: *Miejski Komitet Opieki*, s. 24.

Z MKOP współpracowały także inne towarzystwa lwowskie, zajmujące się opieką nad dziećmi w wieku szkolnym. Dane w tabeli 5 pokazują przekrój społeczny Lwowa lat międzywojennych i bogactwo organizacji oraz form świadczących pomoc społeczną.

⁸⁸ *Ibidem*, Sprawozdanie z akcji półkolonijnej Miejskiego Komitetu Opieki Pozaszkolnej we Lwowie za rok 1932, k. 45.

⁸⁹ *Ibidem*, k. 47.

⁹⁰ *Ibidem*, k. 49.

⁹¹ *Ibidem*, k. 50.

Tabela 5. Wykaz towarzystw subwencjonowanych przez MKOP w 1937 r.

| Lp. | Nazwa towarzystwa | Liczba dzieci | Subwencja | | |
|-------|---|---------------|-----------|----------|----------|
| | | | Gotówka | Cukier | Kawa |
| 1. | Związek Pracy Obywatelskiej Kobiet – Ochronka „Jagódka” | 80 | 672 | – | – |
| 2. | Ochronka św. Wincentego a Paulo | 62 | 520,82 | 43,10 | 43,10 |
| 3. | Koło TSL im. Piłsudskiego przy ul. Pełtewnej | 136 | 1 210,30 | 93,10 | 93,10 |
| 4. | Koło TSL im. Piłsudskiego Kleparów | 36 | – | – | – |
| 5. | Towarzystwo Ukraińska Zachoronka | 853 | 3 165,20 | 597,10 | 597,10 |
| 6. | Żydowskie Towarzystwo Ochronek i Kolonii Ogrodniczych | 226 | 1 898,40 | 158,20 | 158,20 |
| 7. | Koło Kobiet Żydowskich | 75 | 638,40 | 53,20 | 53,20 |
| 8. | Żydowski Obywatelski Komitet Doraźnej Pomocy | 535 | 4 485,60 | 373,80 | 373,80 |
| 9. | Żydowski Dom Pomocy Społecznej | 197 | 1 503,60 | 125,30 | 125,30 |
| 10. | Ochronka Domu Pomocy Społecznej | 75 | 630 | 64,40 | 64,40 |
| 11. | Zachoronka | | | | |
| Razem | | 2 275 | 14 734,30 | 1 508,50 | 1 508,50 |

Źródło: *Miejski Komitet Opieki*, s. 25; N. Michalewicz, *op. cit.*, s. 49–50.

Koszty dziennego utrzymania jednego kolonisty wynosiły 47 gr, z tego 41 to koszty żywienia. Ogólna wydana kwota to 41 194 zł⁹². Półkolonie urządzano także w okresie ferii międzysemestralnych. W 1938 r. MKOP zorganizował sześciodniowe półkolonie dla 709 dzieci⁹³.

Schronisko MKOP

Nietypową dla MKOP formą działalności było Schronisko dla Nieletnich Chłopców przy ul. ks. Witolda 13 na Zamarstynowie jako zakładu opieki zamkniętej. Jego powstanie wynikało z potrzeby przeciwdziałania patologii wśród nieletnich na terenie miasta. Zostało założone w 1933 r. w budynku należącym do miasta jako punkt opieki doraźnej dla bezdomnych chłopców. W dzisiejszym rozumieniu było to pogotowie opiekuńcze dla nieletnich zatrzymanych przez policję pod zarzutem popełnienia czynu przestępczego lub uznanych za osoby pozostające bez opieki dorosłych⁹⁴. Schronisko przyjmowało podopiecz-

⁹² N. Michalewicz, *op. cit.*, s. 49.

⁹³ *Ibidem*, s. 50.

⁹⁴ Należy dodać, że we Lwowie funkcjonowało także żeńskie schronisko młodzieżowe. Prowadziło je Towarzystwo Ochrony Młodzieży przy ul. Zamarstynowskiej 112, podobnie jak MKOP – organizacja społeczna. *TOM (Towarzystwo Ochrony Dzieci i Młodzieży)*, „Opieka nad Dzieckiem” 1931, nr 10, s. 333–342; N. Michalewicz, *op. cit.*, s. 126; *Lwów (1934–1939)*, s. 68. Norbert Michalewicz wymienił także inny zakład dla młodzieży zdemoralizowanej – Schronisko dla Nieletnich Przystępców przy ul. Zofii 58 (przy Patronacie Opieki nad Więźniami) – dla 30 nieletnich chłop-

nych na podstawie wniosku Wydziału Opieki Społecznej lub Komendy Policji Państwowej we Lwowie. Podopiecznymi byli nieletni przestępcy, włóczędzy i żebracy, najczęściej sieroty⁹⁵. Schronisko zapewniało nocleg, wyżywienie, realizowało także program wychowawczy i kształcący. Pobyt w nim był czasowy, po opuszczeniu schroniska młodzież kierowano do innych placówek opiekuńczych. Przebywało tam maksymalnie 40 podopiecznych w wieku od 10 do 17 lat bez względu na wyznanie. Chłopcy uzyskiwali pomoc w nauce szkolnej i zawodu. Podopieczni w wieku szkolnym uczęszczali do Szkoły Powszechnej im. Słowackiego, analfabetów w wieku pozaszkolnym doksztalcano na miejscu. Schroniskowy program wychowawczy obejmował pogadanki umoralniające, rozwijanie czytelnictwa, prowadzenie gazetki ściennej, przygotowywano też uroczystości religijne i patriotyczne, a także spotkania z ciekawymi osobami. Aby wesprzeć wychowanków w procesie resocjalizacji i podnieść ich wiarę w siebie, schronisko odwiedzili m.in. abp metropolita lwowski dr Bolesław Twardowski (1864–1944), prezydent Lwowa dr Stanisław Ostrowski (1892–1982) i radca Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej w Warszawie Józef Czesław Babicki (1880–1952)⁹⁶. Odbywali w nim również praktykę słuchacze Studium Pracy Społecznej we Lwowie⁹⁷.

Działalność lwowskiego MKOP pokazuje, że mimo zapowiedzi uczynienia pomocy społecznej domeną państwa, sprawna realizacja jej zadań w międzywojennej Polsce była uzależniona od współpracy administracji państwowej, samorządu terytorialnego oraz organizacji społecznych. Bezrobocie, bieda, niska stopa życiowa ogółu społeczeństwa, szczególnie w aglomeracjach miejskich, odciskały piętno na finansach samorządów, które przy niedostatecznym wsparciu państwa nie były w stanie zaspokoić wszystkich potrzeb opieki społecznej. Powstanie i działalność MKOP we Lwowie były chlubnym przykładem postaw obywatelskich mieszkańców miasta, ale również świadectwem słabości systemu finansowania opieki społecznej przez samorząd i państwo. MKOP powołały władze samorządowe, ale działał na prawach stowarzyszenia. Jak stwierdziła Małgorzata Balukiewicz, scedowanie na MKOP zadań koordynowania opieki nad dziećmi w wieku szkolnym czyniło „pomost między instytucjami

ców, zatrzymanych przez sąd i oczekujących wyniku postępowania karnego (najczęściej kończył się umieszczeniem w zakładzie poprawczym). N. Michalewicz, *op. cit.*, s. 68.

⁹⁵ Dzieci włóczęące się po mieście były zatrzymywane, jak pisze Jan Gieryński, przez „policję kobiecą” (mając na myśli zapewne opiekunów społecznych), odprowadzane do pogotowia, skąd następnie trafiały do zakładów opiekuńczych lub szkół. J. Gieryński, *op. cit.*, s. 26.

⁹⁶ *Miejski Komitet Opieki*, s. 25–26.

⁹⁷ M. Łapot, *Studium*, s. 91.

opiekuńczo-wychowawczymi samorządowymi i społecznymi⁹⁸. Uzupełniając tę wypowiedź, należy stwierdzić, że MKOP stanowił także pomost łączący polskie, żydowskie i ukraińskie inicjatywy w zakresie działalności opiekuńczej na terenie miasta z opieką społeczną magistratu.

Szeroki wachlarz form opieki nad dzieckiem był przejawem jej rozwoju i pogłębiającej się specjalizacji. Zapewniano elementarne funkcje opieki – homeostatyczną i egzystencjalną, a wraz z opracowaniem programów wychowania, socjalizacji i resocjalizacji także pozostałe – regulacyjną, usamodzielniającą i socjalizującą⁹⁹. Owe formy wyrastały z bogatych doświadczeń w zakresie dobroczynności w okresie autonomii galicyjskiej oraz I wojny światowej. Pod koniec lat dwudziestych XX w., po wygaśnięciu zjawiska sieroctwa wojennego, opieka pozaszkolna była kolejnym kierunkiem rozwoju form opieki nad dzieckiem w międzywojennej Polsce. Oparto ją na wykwalifikowanych siłach pedagogicznych i najnowszym dorobku nauk pedagogicznych. W placówkach MKOP tworzone wspólnotową płaszczyznę działań opiekuńczo-wychowawczych jednocząc rodziców, nauczycieli i podopiecznych w myśl założeń Nowego Wychowania. W pracy opiekuńczo-wychowawczej optymalizowano warunki rozwoju psychofizycznego dziecka, zgodnie z najnowszymi osiągnięciami medycyny, psychologii i pedagogiki, akcentując znaczenie higieny i zdrowia, spontanicznej aktywności uczniów, rozwoju ich zainteresowań oraz samodzielności myślenia i działania praktycznego.

Analiza działalności MKOP ukazuje problemy opieki społecznej w międzywojennej Polsce, w tym opieki nad dzieckiem, a także specyfikę jej funkcjonowania w dużym mieście. MKOP był, jak wspomniano na wstępie, „oddzielnym państwem”, jednak otwartym dla wszystkich; nieprzypadkowo podsumowując rozdział poświęcony opiece społecznej we Lwowie, Jan Gieryński stwierdził: „Lwów robi co może, by bliźni był mu bratem, by czuł się pełnoprawnym obywatelem”¹⁰⁰.

⁹⁸ M. Balukiewicz, *op. cit.*, s. 81. Współpraca władz samorządowych z organizacjami społecznymi we Lwowie nie była wyjątkiem w skali całego kraju. Izabela Szczepaniak-Wiecha pisze, że była to spuścizna okresu zaborów, gdy towarzystwa dobroczynne odgrywały wiodącą rolę w zaspokajaniu potrzeb najuboższych. Zob. I. Szczepaniak-Wiecha, *Traditions of the social work profession in interwar Poland (1918–1939)*, [w] *Amid Social Contradictions: Towards a History of Social World in Europe*, red. G. Hauss, D. Schultze, Barbara Budrich Publishers, Opladen 2009, s. 79–87.

⁹⁹ Z. Dąbrowski, *Pedagogika opiekuńcza w zarysie*, t. 2, Wydawnictwo UWM, Olsztyn 2000, s. 67–79.

¹⁰⁰ J. Gieryński, *op. cit.*, s. 26.

Bibliografia

Źródła archiwalne

- Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu
rps 18747, J. Kelles-Krauz, Wykłady, t. 3, Do „Świata Kobiecego”.
rps 18748, Sprawozdania Ochronki i Internatu im. Józefa Piłsudskiego we Lwowie za lata 1915–1939.
rps 18751, Papiery Miejskiego Komitetu Opieki Pozaszkolnej we Lwowie ze zbioru Janiny Kelles-Krauz.
Odezwa Miejskiego Komitetu Opieki Pozaszkolnej we Lwowie w sprawie powołania Szkoły-Uzdrowiska w Brzuchowicach bd.
Ogólne zestawienie rachunkowe Miejskiego Komitetu Opieki Pozaszkolnej we Lwowie za rok 1930–1931.
Regulamin dla Ognisk Miejskiego Komitetu Opieki Pozaszkolnej we Lwowie.
Regulamin dla sił pracujących w kuchniach Miejskiego Komitetu Opieki Pozaszkolnej we Lwowie.
Sprawozdanie kasowe z Ognisk. Rok 1930/1931.
Sprawozdanie z akcji półkolonijnej Miejskiego Komitetu Opieki Pozaszkolnej za rok 1931.
Wyciąg ze sprawozdania Miejskiego Komitetu Opieki Pozaszkolnej we Lwowie (akcja kolonii i półkolonii).

Źródła drukowane

- Miejski Komitet Opieki Pozaszkolnej we Lwowie. Sprawozdanie z działalności w roku 1937/1938*, Lwów 1938.
Rozporządzenie Ministra Pracy i Opieki Społecznej z dnia 11 kwietnia 1929 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych w sprawie ustanowienia opiekunów społecznych i sposobu wykonywania przez nich obowiązków, „Opieka nad Dzieckiem” 1929, nr 2–3.
Sprawozdanie Wydziału Opieki nad dziećmi i młodzieżą Minist. Pracy i Opieki Społecznej z działalności kolonii letnich dla dzieci i młodzieży na terenie Rzeczypospolitej w r. 1926, „Opieka nad Dzieckiem” 1927, nr 4.
Sprawozdanie z działalności kolonii letnich dla dzieci i młodzieży na terenie Rzeczypospolitej w roku 1928, „Opieka nad Dzieckiem” 1929, nr 2–3.
Sprawozdanie z działalności wojewódzkiego Komitetu Pomocy Dzieciom i Młodzieży za czas od 1 września 1937 do 31 sierpnia 1938 r., Lwów [1938].
Z działalności Miejskiego Komitetu Opieki Pozaszkolnej we Lwowie, „Gazeta Lwowska” 1937, nr 130.

Opracowania

- M. Balcerek, *Rozwój opieki nad dzieckiem w Polsce w latach 1918–1939*, PWN, Warszawa 1978.
- M. Balukiewicz, *Protektoraty lwowskie. Początki i rozwój praktyki opiekuńczo-wychowawczej we Lwowie i na ziemi lwowskiej od końca XVIII stulecia do wybuchu II wojny światowej*, Wydawnictwo UŚ, Katowice 2000.
- J. Białynia-Chołoddecki, *Rys dziejów Miejskich Zakładów Opieki nad Dzieckiem dawniej Miejskiego Zakładu Sierot we Lwowie*, nakładem Gminy Miasta Lwowa, Lwów 1928.
- A. Biedrzycka, *Kalendarium Lwowa (1918–1939)*, Universitas, Kraków 2012.
- A. Bonusiak, *Lwów w latach 1918–1939. Ludność – Przestrzeń – Samorząd*, Galicja i Jej Dziedzictwo, t. 13, Wydawnictwo WSP, Rzeszów 2000.
- M. Brenk, K. Chaczkowski, R. Pląsek, *Organizacja pomocy społecznej w Polsce (1918–2018). Podręcznik akademicki*, Scholar, Warszawa 2018.
- Z. Dąbrowski, *Pedagogika opiekuńcza w zarysie*, t. 2, Wydawnictwo UWM, Olsztyn 2000.
- D. Drynda, *Geneza Nowego Wychowania w Polsce*, [w] *Pedagogika nowego wychowania w Polsce u schyłku XIX i w pierwszej połowie XX wieku*, red. A. Meissner, C. Majorek, Galicja i Jej Dziedzictwo, t. 14, Wydawnictwo URz, Rzeszów 2000.
- L. Dydusiak, *Opieka publiczno-prawna nad dzieckiem w Polsce*, nakładem autora, Lwów 1938.
- For the Good of the Nation: Institutions for Jewish Children in Interwar Poland*, transl., ed. S. Martin, Academic Studies Press, Boston 2017.
- Z. Gargas, *O krajowym funduszu sierocym*, Gubrynowicz i Schmidt, Lwów 1906.
- J. Gieryński, *Lwów znany i nie znany*, nakładem Księgarni A. Krawczyńskiego, Lwów 1938.
- A. Haratyk, *Rozwój opieki nad dziećmi i młodzieżą w Galicji doby autonomicznej*, Ossolineum, Wrocław 2002.
- A. Haratyk, *Udział społeczeństwa galicyjskiego w opiece nad dziećmi ubogimi i osieroconymi (1867–1914)*, Impuls, Kraków 2007.
- T. Jałmużna, N. Stolińska, *Formy opieki nad dzieckiem w łódzkich mniejszościach narodowych (1918–1939)*, [w] *Rola mniejszości narodowych w kulturze i oświacie polskiej w latach 1700–1939*, red. A. Bilewicz, S. Walasek, Wydawnictwo UWr, Wrocław 1988.
- K. Jeżewski, *W sprawie organizowania krajowej opieki nad dziećmi w Galicji*, Polonia, Lwów 1908.
- K. Korzon, *Janina Kelles-Krauz (1898–1975)*, „Przegląd Biblioteczny” 1976, R. 44.

- Opieka nad dzieckiem*, red. A. Meissner, Galicja i Jej Dziedzictwo, t. 16, Wydawnictwo URz, Rzeszów 2002.
- Krakowski B., *Kolonie letnie*, „Opieka nad Dzieckiem” 1930, nr 4–5. *Lwów (1934–1939). Drogi rozwojowe gospodarki miejskiej*, Zarząd Miejskiego Król. Stoł. Miasta Lwowa, Lwów 1939.
- M. Łapot, *Działalność Państwowego Seminarium Ochraniarskiego im. Stanisława Jachowicza we Lwowie*, [w] *Szkoła polska od XVIII do XXI wieku*, red. R. Ślęczka, A. Włoch, J. Wojniak, Wydawnictwo Naukowe UP, Kraków 2020.
- M. Łapot, *Studium Pracy Społecznej we Lwowie (1935–1939)*, „Pedagogika Społeczna” 2018, nr 2.
- M. Łapot, *Z dziejów opieki nad żydowskim dzieckiem sierocym we Lwowie*, Gliwicka Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości, Gliwice 2011.
- C. Majorek, *Polska myśl pedagogiczna w zaborze austriackim (1772–1918)*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1992, z. 3–4.
- A. Meissner, *Teoretyczne podstawy opieki nad dzieckiem sierocym w Galicji*, [w] *Opieka nad dzieckiem w Galicji*, red. *idem*, Galicja i Jej Dziedzictwo, Wydawnictwo URz, Rzeszów 2002.
- N. Michalewicz, *Opieka społeczna we Lwowie*, Gmina Miasta Lwowa, Lwów 1939.
- S. Moszczeńska, *Opieka społeczna gminy m. stoł. Warszawy nad dziećmi i młodzieżą w wieku szkolnym*, „Opieka nad Dzieckiem” 1926, nr 6–7.
- I. Szczepaniak-Wiecha, *Traditions of the social work profession in interwar Poland (1918–1939)*, [w] *Amid Social Contradictions: Towards a History of Social World in Europe*, ed. G. Hauss, D. Schultze, Barbara Budrich Publishers, Opladen 2009.
- TOM (Towarzystwo Ochrony Dzieci i Młodzieży)*, „Opieka nad Dzieckiem” 1931, nr 10.
- M. Wasung, *Opieka nad ubogimi. Rys opieki nad ubogimi otwartej (pozaprzytulkowej)*, Drukarnia Słowa Polskiego, Lwów 1908.
- M. Zawilska, *W trosce o rangę społeczną bibliotek i bibliotekarzy – Janina Kelles-Krauz*, [w] *Portrety bibliotekarzy polskich*, Ossolineum, Wrocław 1988.